

Buday-Sántha Andrea,
egyetemi oktató
Budapesti Gazdasági Egyetem

A kommunikáció-szabadságról

I. Bevezető

A kommunikációs joghoz kötődő norma-rendszer gyökereit, Magyarország történeti jogfejlődését alapvetően a nemzetközi egyezmények és EU-normák képezik, amelyek egyben determinálják hazánk alkotmányi fejlődését, alapjogi rendszerét.

A kommunikációs jogot alkotó és az ahhoz kapcsolódó alapjogok hazánkban is önálló alkotmányos jogként fogalmazódnak meg, de ezek együttes tárgyalása szükséges a felmerülő kérdések és az összefüggések bemutatásához. E körben a kommunikációs szabadság azért igényel mélyebb vizsgálatot, mert a hazai és nemzetközi irodalomban megjelenő álláspontok, a fogalmi és tartalmi alapvetések eltéréseket mutatnak. A vizsgálatot az is indokolja, hogy a hazai jogirodalomban a kommunikációs szabadság fogalmi körének, tartalmának, korlátainak, alanyainak, valamint az alapjogi illetve alaptörvényi kapcsolódásainak összegző feldolgozása hiányos lehet.

Mindezek megválaszolása érdekében bemutatom a hazai és nemzetközi irodalomban megjelenő fontosabb álláspontokat, majd a fogalmi és tartalmi alapvetések tárgyalása után, a kommunikációs szabadság tárgyában összegzem saját álláspontom.

II. A kommunikáció-szabadság fogalma és tartalma

1. A kommunikáció szabadság a hazai jogirodalomban

A) A hazai jogirodalomban a kommunikáció-, a kifejezés- és véleményszabadság fogalmi használata, alkotóelemei és jellemzői tárgyában eltérő megközelítésekkel találkozunk.¹

hatunk. E dogmatikai probléma feloldása-ként szükséges ezek tisztázása. A kommunikáció szabadság olyan alapfogalom, melynek használatát még az első nemzetközi dokumentumok intézményesítették. A későbbi nemzetközi és EU-okmányok, valamint az egyes nemzetek jogalkotásában, a kommunikáció-, a kifejezés-, a véleménynyilvánítás szabadságának fogalmi használata egyaránt megjelenik. A kifejezés szabadság megjelöléssel elsőként az amerikai jogirodalomban, majd az EU normarendszerében találkozhatunk.

Hazánkban pedig a kommunikáció, a kifejezés, a véleménynyilvánítás szabadság fogalma egyaránt alkalmazott. Megfigyelhető, hogy az EU-irányelvek fordítása során a kifejezés szabadság helyett a vélemény (-nyilvánítás, -alkotás) szabadsága fogalmat használja jogalkotónk. Az Alkotmánybíróság pedig e szabadságot alkotó jogok összességét „kommunikációs jogok” jogegyütteseként jelölte meg,¹ intézményesítve hazánkban eme kifejezést. A hazai szakirodalomban ezeket a fogalmakat, hol egymás szinonimájaként, rokon értelmű szavakként, hol gyűjtőfogalmakként használják. Ezt a véleményt fogalmazza meg például Koltay is, aki írásaiban egyértelműen rögzíti, hogy a „szabad kommunikáció lehetőségét biztosító alapjogot illethetjük a szólásszabadság, véleményszabadság, véleménynyilvánítási szabadság vagy a kifejezés szabadsága elnevezéssel is, és ezeket a fogalmakat egymás megfelelőinek tekinthetjük.”² „Ennek megnyilvánulása, legyen az szóbeli, írott, nyomtatott vagy elektronikus, illetve bármely más formában megjelenő kifejezés, véleménynek (illetve szólásnak) minősül.”³

Drinóczi szerint a *kommunikációs szabadság fogalmára és funkciójára vonatkozóan egységes ál-*

¹ Az AB német alkotmánybíróságtól vette át a „kommunikációs jogok” elnevezést.

² Koltay András: A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága. In: Alkotmányjog-Alapjogok. (Szerk.: Schanda Balázs - Balogh Zsolt), Pázmány Press, Komáromi Kiadó Kft., Budapest 2014. 177. o.

³ Koltay: uo. 178. o.

*lászpont még nem alakult ki.*⁴ Trócsányi azt fejti ki, hogy a hosszú évszázadokon át kialakuló alapvető jogokat a jogi szakirodalom és a különböző alaptörvények is eltérően csoportosítják.⁵ A „nemzetközi terminológiában a „freedom of expression”, azaz a kifejezés szabadsága az elterjedt, ami szélesebb tartalmú, mint a véleménynyilvánítás.”⁶ A kommunikációhoz való jogot pedig *harmadik generációs jogként* határozza meg.⁷ Véleménye szerint e jog különös jelentőségét az adja, hogy nem csupán az önkifejezés, az önmegvalósítás, hanem a demokratikus társadalom működésének is elengedhetetlen eszköze.⁸ Polyák Gábor is a kifejezés szabadságát (freedom of expression) véli a kommunikációs jogok átfogó kategóriájának.⁹

B) Az *Alkotmánybíróság* az elmúlt 25 évben nagyon értékes megállapításokat tett és foglalt határozatba¹⁰ a kommunikációs jogok tekintetében.¹¹ Az AB ebben a tárgykörben a

⁴ Drinóczi Tímea: A kommunikációs jogok áttekintése. Romániai Jogtudományi Közlöny, Romániai Magyar Jogászok Egyesülete, Média Index Egyesület, 2005. 53. o.

⁵ Trócsányi Sára: A kommunikáció jogi alapjai. Osiris Kiadó, Budapest 2004. 59. o.

⁶ Trócsányi: *uo.* 75. o.

⁷ Trócsányi: *uo.* 59. o.

⁸ Trócsányi: *uo.* 76. o.

⁹ Gálik-Polyák: Médiaszabályozás. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest 2005. 57. o.

¹⁰ E tárgykörben elvi jelentőségű megállapításokat tett: 48/1991. (IX.26) AB hat. (a véleménynyilvánítás szabadságának a büntetőjog eszközeivel való korlátozhatóság a tárgya), 30/1992 (V.26.) AB hat. (Bt. jogi ügyben- kommunikációs jogok, véleményszabadság szerepét megfogalmazza), 37/1992. (VI.10.) AB hat. (Közszolgálati média ügyben- a sajtó-, a véleménynyilvánítási és a tájékoztatói szabadság tartalmára tér ki), 74/1992. (XII.28.) AB hat. (a lelkiismereti és vallásszabadságról), 4/1993. (II.12.) AB hat. (a vallásszabadság összetevőit rögzíti). 36/1994. (VI.24.) AB hat. (Bt. jogi ügyben- a közszereplők, közfeladatot ellátó személyek bírálhatóságát indokolja), 47/1994. (X.21.) AB hat. (Közmedia ügyben-sajtószabadság – „az államtól való szabadság” - garanciáról szól).

¹¹ Ezeknek a döntések figyelmen kívül hagyását, még akkor sem tehetem, ha Magyarország új alaptörvényének „Záró és egyes rendelkezések” 5. pontjában a törvényalkotó kinyilvánítja: „Az alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.” Egyrészt az 2016/1.

véleménynyilvánítás fogalmának használatával élt, olykor azonban a kifejezés illetve a kommunikáció szabadságára is utal.

Alkotmányossági vizsgálat során az AB először a 30/1992. (V.26.) határozatban foglalkozott a véleménynyilvánítási szabadság jelentőségével, szerepével. Eszerint: „A véleményszabadság az alkotmányban biztosított jogok képzeletbeli hierarchiájában az abszolútnak ítélt élethez és emberi méltósághoz való jog után foglal helyet.” [...] „A véleménynyilvánítás, illetve az ebbe beletartozó sajtószabadság a plurális, demokratikus társadalom alapvető értékei közé tartoznak. A véleménynyilvánítás szabadságának *kitüntetett szerepe* van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen „anyajoga” többféle szabadsággal, az ún. *kommunikációs alapjogoknak*. Ebből eredő külön nevesített jog a szólás- és a sajtószabadság, amely felöleli valamennyi médium szabadságát, továbbá az informáltsághoz való jogot, az információk megszerzésének a szabadságát. Tágabb értelemben a véleménynyilvánítási szabadsághoz tartozik a művészi, irodalmi alkotás szabadsága, és művészi alkotás terjesztésének szabadsága, a tudományos alkotás szabadsága és a tudományos ismeretek tanításának szabadsága. A véleménynyilvánítási szabadsághoz kapcsolódik a lelkiismereti és vallásszabadság, valamint a gyülekezési jog is.”¹² Ezek tiszteletben tartásáról hatályos Alaptörvényünk is rendelkezik.

érintett, már kivívott szabadságjogok nemzetközileg elismert tartalma nem változott, másrészt az AB, mint a legmagasabb jogértelmező, és a hazai szokásjogot alkotó fórum, az új alaptörvény hatálybalépése óta nem határozott új tartalmú állásfoglalásról, harmadrészt az 5. pont második fordulata némi ellentmondást hordoz azáltal, hogy az AB korábbi határozatai által kifejtett joghatásokat elismeri. Így például a 22/2012. (V.11.) sz. AB határozata az alaptörvény értelmezési hatásköre tárgyában egyértelműen rögzíti, hogy szövegegyezés esetén irányadónak tekintti a korábbi, adott szakaszhoz fűződő alkotmánybírósági gyakorlatot. Emellett az AB több döntésében már a korábbi határozataira megerősítő jelleggel hivatkozik. Lásd pl. az AB (13/2014. (IV. 18.) AB hat.) Marenics-ügyben hozott döntését.

¹² 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

Az AB határozatában úgy nyilatkozik, hogy a *kommunikációs jogok „joggyűjtése”* teszi lehetővé az egyén megalapozott részvételét a társadalmi és politikai folyamatokban”, utalva politikai, társadalmi szerepére. Deklarálja, hogy „az eszmék, nézetek szabad kifejtése, a mégoly népszerűtlen vagy sajátos elképzelések szabad megnyilvánulása a fejlődni képes és valóban eleven társadalom létezésének alapfeltétele.” Az Alkotmány a szabad kommunikációt - mint az egyéni magatartást, és mint társadalmi folyamatot egyaránt - biztosítja, annak tartalmára tekintet nélkül.

Az alkotmánybíróági határozat rögzíti továbbá, hogy „a kifejezés szabadsága körében - egyidejűleg, egymást nem kizárva - az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb körű tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége élvez alkotmányos védelmet.”¹³ A véleménynyilvánítás részben tehát a beszélő önkifejezésének, személyisége szabad kibontakoztatásának lehetősége. A *kommunikációhoz való jogot* (a véleményszabadság individuális igazolása alapján) egyrészt következményei, másrészt az a mindenkit megillető morális jog - hogy azt mondjon, amit akar - támasztják alá. E felfogás szerint az emberi szabadságok, köztük a kifejezés szabadságának *az alapja az autonómia.*¹⁴ Továbbá e jog „nem csupán alapvető alanyi jog, hanem e jog objektív, intézményes oldalának elismerése egyben a közvélemény, mint alapvető politikai intézmény garantálását is jelenti.”¹⁵ A véleménynyilvánítás e megközelítésben tehát az az eszköz, amely *működteti a társadalmi nyilvánosságot*, és a vélemények nyilvános ütköztetésével biztosítja az egyén megalapozott véleményalkotásának és demokratikus részvételének feltételeit

(instrumentális igazolás).¹⁶ Ily módon kimondják a közszereplők, köztisztviselők bírálhatóságát. Az Alkotmánybíróság határozatainak ismétlődő tétele: a pluralizmus, a tolerancia, a nyíltság, a (vélemény) szabadság, mint a demokratikus társadalom alapköve.¹⁷

Az AB határozatainak tartalmából az derül ki, hogy a kommunikációs jog anyajogának nem a kommunikáció vagy a kifejezés szabadságát, hanem a véleménynyilvánítást tekinti. Fontos megjegyezni, hogy ennek a valós indoka az a kényszerhelyzet volt, hogy a rendszerváltó Alkotmány se a kommunikáció szabadságát, se a kifejezés szabadságát nem deklarálta,¹⁸ az AB pedig kötve volt az Alkotmányban rögzített alapjogokhoz, annak keretein nem terjeszkedhetett túl. Azonban a döntésekben, illetve azok indoklása során több alkalommal kitér a kommunikáció és a kifejezés szabadságára, azok szerepére, így mutat utat a jogalkotóknak és jogalkalmazóknak.

C) Neves alkotmánybírónk, *Ádám Antal* véleménye szerint a *kommunikációs jogok* csoportjába tartozó jogosultságok (a lelkiismereti, a vallás, a tudomány, a művészet, a tanulás, a tanítás, a tüntetés stb. jogának) a lehető *legszélesebben értett kommunikációnak*, azaz bármely tartalmú döntés, bármilyen formában történő kifejezésének a *szabadságát garantálják.*¹⁹

Meglátása szerint, a kommunikációs jogok körébe tartozó egyes jogosultságok átfogó kategóriájaként a véleménynyilvánítás szabadsága helyett indokolt a tartalmilag általános érvényű kifejezés szabadságról (freedom of expression) beszélni,²⁰ hisz ennek „keretében bárki nemcsak véleményt nyilváníthat,

¹³ AB: uo.

¹⁴ AB határozatot idézi: Gálik Mihály - Polyák Gábor: Médiaszabályozás. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest 2005. 58. o.

¹⁵ 30/1992. (V. 26.) AB határozat. 2016/1.

¹⁶ AB határozatot idézi: Gálik Mihály - Polyák Gábor: Médiaszabályozás. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest 2005. 58. o.

¹⁷ 36/1994. (V. 24.) AB határozat.

¹⁸ Ádám Antal ny. alkotmánybírói nyilatkozata, PhD konzultáció, PTE ÁJK, Pécs 2014.05.14.

¹⁹ Ádám Antal: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás, Osiris, Budapest 1998. 27. o., 84. o.

²⁰ Ádám Antal: uo. 82. o.

hanem véleményt tartalmazó vagy nem tartalmazó tájékozottságot is szerezhethet, és ilyen információkat terjeszthet.”²¹ Az alkotmánybíró szerint, így a „véleménynyilvánítás szabadsága helyett szerencsésebb a kifejezés szabadságát a kommunikációs jogok genus proximusának minősíteni. A vélemény ugyanis akár tudatos, akár reflexszerű, de mindenképpen állásfoglalást jelent. A kifejezés szó igénybevétele azonban alkalmas nemcsak a saját, hanem mások véleményének, vagy pusztán tény, esemény, jelenség közlésének jelzésére is. A kifejezés szó nem szűkül le a szólásra, hanem magába foglalja a gondolat, a vélemény, a meggyőződés, az információs adat, a hit, az intuíció, az érzés kifejezési módozatainak és eszközeinek szinte felsorolhatatlan sokféleségét.”²² Ádám kifejti, hogy az emberi méltóság mellőzhetetlen és kiemelkedő szerepe folytán jelölhető meg a kifejezés előkelő helye az alkotmányi értékhierarchiában.²³

Álláspontjaként rögzíti továbbá, hogy a kommunikációs jogok *a szabadságjogok egy csoportja*. Ezek alkotmányi szabályozásában²⁴ érzékelhető egyrészt a tudományos és műszaki fejlődés következtében, másrészt az embert, a közösségeket, a társadalmat, a bé-

kés nemzetközi együttműködést, az államhatalom korlátozását, a visszaélések megakadályozását szolgáló emberi és állampolgári alapjogok katalógusának gyarapítására, az egyes jogok tartalmának, biztosítékainak és korlátaiknak minél egzaktabb kidolgozására és normatív meghatározására irányuló nemzeti és nemzetközi erőfeszítések eredményeként a kifejezés szabadsága fogalomkörébe eső konkrét jogok fajtái, tényleges tartalmi összetevői és biztosítékai folyamatosan gazdagodnak és nem ritkán a korlátok is a kifejezés szabadság egyes alakzataihoz igazodva nyerne rögzítést.²⁵ A „kifejezés szabadsága átfogó fogalomkörébe eső, vagy ahhoz kapcsolódó nevesített alapjogok és szabadságok szaporodása és tartalmi gazdagodása kölcsönösen feltételezési viszonyban állnak azoknak a céloknak, szerepeknek, funkcióknak felismerésével, amelyek megvalósulását, gyakorlását a nemzetek, a népek, a nemzetközi, vagy szupranacionális szervek, az állam, a politika és érdekképviseleti szervek, a köztestületek, más szervezett közösségek és az egyének is ésszerű közösségi és egyéni érdekek szolgálatában igyekeznek előmozdítani. A kifejezési jogok cél és eszköz jellege következtében, vagyis annak a sokrétű összefüggésnek alapján, amely a kifejezési jogok és egyéb alapjogok gyakorlása, valamint a kifejezési jogok és legális emberi, politikai, közösségi, társadalmi, állami törekvések megvalósítása között fennáll, *különös védelem és mérsékelt korlátozás, vagyis sajátos kezelés illeti e jogokat.*”²⁶

D) *Halmi Gábor* jogtudós álláspontja szerint, a kifejezés szabadságának történeti fejlődése „*átfogó kommunikációs szabadság igényévé terebélyesedett,*”²⁷ és a „kommunikációs jogok köre - még a legszűkebb értelmezés szerint is - meghaladja a kifejezés szabadságát biztosítani hivatott jogokat.”²⁸

²¹ Ádám Antal: uo.

²² Ádám Antal: uo. 27. o., 82. o.

²³ Az emberi méltóság kimerítően szinte felsorolhatatlan szerepköre, különösen pedig a személyiség kibontakoztatásában, a közvélemény alakulásában, az alapjogok érvényesülésében, az ember társadalmiságának megvalósulásában betöltendő szerepe okán. Vö.: Ádám Antal: Bevezetés a közjogtanba. PTE ÁJK, Pécs 1999. 180. o.

²⁴ Az alaptörvény, mint - a legfelsőbb normatív erővel megállapított - alapértékek rendszere keretet alkot és egyben lehetőségek rendkívül sokirányú és kiterjedt dimenzióit nyitja meg. Az Alaptörvélynél alacsonyabb hierarchiai fokozatú jogszabályok, elsősorban a (sarkalatos) törvények, egyrészt részletezhetik az alkotmányi értékek tartalmát és érvényesülésük módozatait, másrészt az alaptörvényi értékeket nem sértő, új jogi értékeket és ezek által szolgált, illetve védett tárgyköröket jelölhetnek meg. [...] Az alapértékek alkotmányi meghatározása tehát nem zárja le, hanem az egyes értékek tartalmi sajátosságai révén kifejezetten megkönnyíti, sőt serkenti az értékefejlesztő és értékvédő aktivitást. Vö.: Ádám Antal: Bevezetés a közjogtanba. PTE ÁJK, Pécs 1999. 175-176. o.

2016/1.

²⁵ Ádám Antal: Bevezetés a közjogtanba. JPTE Állam-és Jogtudományi Kar, Pécs 1999. 83. o.

²⁶ Ádám Antal: uo. 84. o.

²⁷ Halmi Gábor: A vélemény szabadság határai. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1994. 110. o.

²⁸ Halmi Gábor: uo. 115. o.

A kommunikációs jogok körében tárgyalja a kifejezés szabadságát, a véleménynyilvánítás, a szólás- és a sajtószabadságát, az információ szabadságát, a művészi, irodalmi és tudományos alkotás szabadságát és tanításának szabadságát. Azonban egyrészt *e jogok körét kiterjesztően értelmezi*, mivel a gyülekezés szabadságát és az egyesülés szabadságát is a kommunikációs jogok körébe sorolja, a médiumok útján történő véleménynyilvánítás mellett. Meglátása szerint, „a gyülekezés és egyesülés szabadsága, [...] a gyűlések és az egyesületek változatos formái is arra szolgálnak, hogy az egyén és csoportjaik - kifejezve érdekeiket - kommunikáljanak a társadalom többi részével.”²⁹ Másrészt megszorítóan közelíti meg, mivel a gondolat-, a lelkiismereti és a vallásszabadságot nem tekinti a kommunikációs jogok részének. A lelkiismereti, a vallási, a világnézeti meggyőződést egyfajta szélesebb értelemben vett véleménynek tekinti. Más megközelítésben speciális alapjogként határozza meg a lelkiismereti és vallásszabadságot a kifejezés szabadsághoz képest, és ehhez hasonló a viszonya a gondolat szabadsághoz.³⁰

Véleménye szerint, a mai alkotmányok egy része a gondolat szabadságot vagy egyáltalán nem említi, vagy - miként alkotmányunk - a lelkiismereti és vallásszabadsággal együtt tárgyalja. Állítása, hogy a „gondolat szabadságot nincs okunk a kommunikációs szabadságok közé sorolni, hiszen - hasonlóan a lelkiismereti meggyőződéssel - a gondolat kifejezése, kommunikálása nem fogalmi eleme a jognak. Ráadásul - ellentétben a véleményekkel - a gondolat korlátozása lehetetlen, ami alkotmányos védelmét is értelmetlenné teszi.”³¹

A *kommunikációs jogok közös sajátosságaként* rögzíti, hogy a védelmi jelleg – az állami be-

avatkozás ellen – e jogok negatív (status negatívus), a részvételi – az egyén aktív részvétele a közügyekben – pedig a pozitív (status pozitívus) szabadság voltára utal. E *kettős jelleg* általános elismertsége mellett, e jogok szerepének megközelítésében vannak, akik a kifejezés szabadság individuális (szubjektív), vannak, akik a társadalmi folyamatban betöltött (objektív) súlyát hangsúlyozzák. Ennek megfelelően a jogalanyok körébe tartóznak a kifejező egyént (szubjektív megközelítés), mások a megnyilvánuló egyén, közösség és a kifejezések címzettjeit (objektív megközelítés) is jogalanyként tekintik.³² Nem osztja ez utóbbi véleményt, mivel a kommunikációs jogok a kifejező egyén és közösség számára biztosítanak jogot a nyilvánosságra, és a kommunikáció tömegessé válásából még nem következik a közönség (címzett) jogalannyá válása.³³

A kifejezés szabadság korlátainak tárgyában megállapítja, hogy önmagában a véleményszabadság alkotmányi korlátozásának módja nem árul el mindent arról, hogy mekkora a kifejezés szabadságának terjedelme, hisz e szempontból az állam által a kifejezésekkel szemben *védelemre érdemesnek tartott értékeknek van jelentősége*. A védendő értékek - mint korlátok - négy csoportját lehet körvonalazni: az állami érdekek (külső-belső állambiztonság, közjogi méltóságok és állami szimbólumok védelme), a társadalom egészének az érdekei (közérkölc, közrend), a csoport-érdekek (faji, etnikai, nemi, vallási diszkriminatív megnyilvánulások tilalma), és a magán-szféra érdekköre (személyiségi jogok, a vállalkozások jó hírneve és a titkok köre).³⁴

2. A kommunikáció szabadság a nemzetközi jogirodalomban

A) A német jogirodalomban - mely a hazai alkotmányos berendezkedésre nagy hatással

²⁹ Halmai Gábor: Kommunikációs jogok. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2002. 11. o.

³⁰ Halmai Gábor: A kifejezés szabadsága az Alkotmánybíróság gyakorlatában. Alkotmány és Jogpolitikai Intézet. (COLPI), Budapest 1996. 11. o.

³¹ Halmai Gábor: Kommunikációs jogok. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2002. 20. o. 2016/1.

³² Halmai Gábor: A véleményszabadság határai. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1994. 121. o.

³³ Halmai Gábor: uo. 117-118. o.

³⁴ Halmai Gábor: A kifejezés szabadsága az Alkotmánybíróság gyakorlatában. Alkotmány és Jogpolitikai Intézet. (COLPI), Budapest 1996. 12-13. o.

bír - találkozhatunk először a *kommunikációs szabadság*, a kommunikációs jogok fogalmi és tartalmi megközelítéseivel. E jogok körébe sorolják a véleménynyilvánítás szabadságát, a lelkiismereti és vallásszabadságot, a gyülekezés, az egyesülés szabadságát, a sztrájkjogot, a kutatás, tanítás, a tanulás szabadságát, a művészet szabadságát, az információs szabadságot és a médiaszabadságot,³⁵ amelyek együtt alkotják a kifejezés szabadságát.³⁶ Eme szabadságjogok közül a véleményszabadságról, annak egyes funkcióiról a német Alkotmánybíróság kimondta: „A szabad véleménynyilvánításra vonatkozó alapjog, mint az emberi személyiség legközvetlenebb kifejeződése a társadalomban, az egyik legfontosabb emberi jog [...]. A szabad, demokratikus államrend számára egyenesen konstituáló, mivel ez teszi lehetővé az állandó szellemi vitát, a vélemények harcát, ami a szabad, demokratikus államrend lételeme. Bizonyos értelemben *ez minden szabadság alapja* [...]”³⁷

B) Más európai országokban is alkotmányosan védett a kifejezés szabadsága, és annak köre. Így pl. a román Alkotmány 30. szakasza szavatolja a szabad kifejezést. Ez mint alkotmányos jog „sérthetetlen”. A demokrácia lényegéhez tartozik, hogy az állampolgárok kifejezhessék véleményüket, meggyőződéseiket élő szóval (szólásszabadság) vagy a sajtó útján (sajtószabadság).³⁸ „Ennek értelmében bármely személy, beleértve a médiumokat is, szabadon kifejezheti gondolatait, véleményét és hitvallását élő szóval,

írásban, képek és hangok útján vagy más tömegkommunikációs eszközökkel. A szólásszabadság nem korlátozott intim, családi körben, általában magán környezetben, csupán az erkölcsi szabályok és az illendőség betartása kötelező. Nyilvános környezetben azonban jogi korlátai vannak, [...] a kifejezés szabadságát mások szabadságjogai és a közérdek védelmének szükségessége korlátozzák. A korlátozás mértékének azonban szavatolnia kell a személyek szabadságjogait a demokratikus társadalom körülményei között.”³⁹ A nyilvánosságot (publicitate) szabályozó törvény⁴⁰ „megtiltja az olyan hirdetések, reklámok, amelyek félrevezetőek; túl gyenge (szubliminális) ingerekkel a tudatalattit célozzák, amely később a kívánt viselkedést válthatja ki; az emberi méltóság és közérkölcse iránti tiszteletet sértik; faji, nemi, nyelvi, társadalmi eredetre, etnikai vagy nemzeti identitásra épülő diszkriminációt tartalmaznak; a vallási és politikai meggyőződéseket támadják; a személyek imázsának, becsületének, méltóságának és magánéletének okoznak kárt; kihasználják a személyek babonáit, hiszékenységét vagy félelmeit; veszélyeztetik a személyek biztonságát vagy erőszakra buzdítanak; bátorítják a környezetre ártalmas viselkedést; elősegítik az olyan javak vagy szolgáltatások kereskedelmi forgalmazását, amelyeket nem a törvényes előírások betartásával állítottak elő vagy szereztek.”⁴¹

C) Az Európai Unióban konzekvensen használják, és kiterjesztően értelmezik a kifejezés szabadságát, amelynek nyomatékot adott a legutóbbi kommunikációs iránymutatás is. A tagállamok szakminisztereit tömörítő uniós intézmény, az Európai Unió Tanácsa 2014-ben új iránymutatást fogadott el az Emberi jogok irányelvei - az online és offline – kifejezés szabadságáról,⁴² amely a tárgykö-

³⁵ Von Mangoldt, H - Klein, F - Starck, Ch (Szerk.): Kommentar zum Grundgesetz. München, Franz Vahlen, 2010 517-669 In: Udvary Sándor: A médiaszabályozás alkotmányos alapjai, a kommunikációs alapjogok. In: Magyar és európai médiajog. (Szerk: Koltay András - Nyakas Levente), Complex Kiadó, Budapest 2012. 130. o.

³⁶ Luhmann, Scholzl, Habermas (stb.) tudósok elképzeléseit lásd részletesen In: Halmai Gábor: A véleményszabadság határai. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1994. 111-112. o.

³⁷ BVerfGE 7. 198. (1958) a Lüth-ügyben hozott döntés.

³⁸ Dr'áganu, in Muraru 1999. 82. Idézi: Ambrus, Z: Dreptul comunicării. (Kommunikációs jog). Status, Miercurea-Ciuc 2010 54

³⁹ Ambrus, Z: Dreptul comunicării. (Kommunikációs jog). Status Printers Siculeni, Miercurea-Ciuc 2010 54

⁴⁰ 2000. évi 148. törvény.

⁴¹ Ambrus, Z: Dreptul comunicării. (Kommunikációs jog). Status Printers Siculeni, Miercurea-Ciuc 2010 56

⁴² Council of the European Union: EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline. Foreign Affairs Council meeting, 2016/1.

rébe tartozó korábbi irányelveket megerősíti, egyben leszögezi, hogy ezek csak közösen, az EU egyéb irányelveivel összhangban értelmezhetők. Az iránymutatás kimondja, hogy a vélemény és a kifejezés szabadsága *minden ember alapvető joga*, amellyel, hogy e jog nélkülözhetetlen az egyén méltósága és kiteljesedése, a demokrácia, a jogállamiság, a béke, a stabilitás, a fenntartható, inkluzív fejlődés és a közügyekben való részvétel szempontjából, valamint *más emberi jogok érvényesülésének az alapkövét is jelenti*. Így az államoknak *kötelessége* a kifejezés szabadságához való jog tisztelete és *védelme*.⁴³

A Tanács külön közleményben is hangsúlyozta, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága elengedhetetlen számos más emberi jog gyakorlásához, amilyen például a gyülekezési jog, a gondolat, a lelkiismeret, a vallás szabadsága.⁴⁴ „Az önkifejezés és a média szabadsága nélkül nem lehetséges, hogy az állampolgárok tájékozottak, aktívak és elkötelezettek legyenek.”⁴⁵ Az EU meggyőződése, hogy minden emberi jog az interneten is védendő, és ez különösen igaz a szólásszabadságra. A technológiai fejlődés, a kommunikáció új eszközei, platformjai ugyanis új lehetőségeket és új kihívásokat is teremtettek.⁴⁶ „Az EU határozottan ellenzi az internet vagy az új médiumok bármiféle indokolatlan korlátozását.”⁴⁷ Az iránymutatás definíciók sokaságát tartalmazza, amely garantálni hivatott a kifejezés, a véleményalkotás, az információ igénylésének és a vélemények közzétételének és terjesztésének szabadságát. Ezek közt leszögezi, hogy „a kifejezés és

véleménynyilvánítás szabadsága a vélemény minden formáját védi, amely magába foglalja a társadalmi, a politikai, a tudományos, a történelmi, az erkölcsi és a vallási jellegű véleményt. A tagállamok nem írhatnak elő kivételeket és korlátozásokat a véleménynyilvánítás szabadsága terén.”⁴⁸

A kifejezés szabadsága magába foglalja annak szabadságát is, hogy bármilyen, másoknak átadható adatot és gondolatot kifejezzünk és terjesszünk, bármilyen formában⁴⁹ és bármilyen módon, eszközzel, mint akár a média közvetítő segítségével. E szabadsághoz való jog eleme az információk keresésének és megismerésének a szabadsága is, mely a demokratikus kormányzás egyik kulcseleme, hisz a részvételi demokrácia lehetetlen, ha az emberek nem jutnak hozzá megfelelő módon az információkhoz.

A kifejezés szabadsága kiterjed olyan kifejezési módokra, mint például adott személy személyes vagy a köz ügyeinek véleményezése, a korteskedés, az emberi jogokról folytatott vita, az újságírás, a tudományos kutatás, az etnikai, kulturális, nyelvi vagy vallási identitás kifejezése,⁵⁰ „és a művészeti kifejezés, a

Brussels, 12 May 2014, és az irányelvet lásd: www.eucree.hu, Letöltés ideje: 2015.01.20.

⁴³ 9647/14. (12.05.14.) EU - Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline – direction I. A. 1.1. point, www.consilium.europa.eu. www.eucree.hu, Letöltés ideje: 2015.01.20.

⁴⁴ EU-iránymutatás az internetes szólásszabadságról. Pesti Ügyvéd. 2014. 5. sz. 24. o.

⁴⁵ EU-irányelv a kifejezés szabadságáról. www.eucree.hu, Letöltés ideje: 2014.05.12.

⁴⁶ EU-iránymutatás az internetes szólásszabadságról. Pesti Ügyvéd 2014. 5. sz. 24. o.

⁴⁷ EU-irányelv a kifejezés szabadságáról. www.eucree.hu. Letöltés ideje: 2014.05.12.

2016/1.

⁴⁸ Council of the European Union: EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline. Foreign Affairs Council meeting, Brussels, 12 May 2014, 3., www.eucree.hu, Letöltés ideje: 2015.01.20.

⁴⁹ Handyside v. the United Kingdom, ECtHR Judgment, 7. December 1976, paragraph (49)/ Handyside kontra Egyesült Királyság, az Emberi Jogok Európai Bírósága 1976. december 7-i ítéletének 49. pontja/, Council of the European Union: EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline. I. A. paragraph (17) 4 / Az EU emberi jogi iránymutatásai az online és offline kifejezés szabadságáról/ Foreign Affairs Council meeting, Brussels, 12 May 2014 4, www.eucree.hu, Letöltés ideje: 2014.05.12.

⁵⁰ Document of the Coenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE, 1990, paragraph (32)/Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet emberi dimenzióról szóló konferenciájának koppenhágai ülészakán elfogadott dokumentum (1990, 32. pont)./ Council of the European Union: EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline. I. A. paragraph (17) 4/ Az EU emberi jogi iránymutatásai az online és offline kifejezés szabadságáról”/ Foreign

reklám vagy tanítás. Beletartozik még a választási kampányok idején végzett politikai vita és hirdetés is.”⁵¹ A kifejezés történhet „szóban, írásban, jelbeszéddel, valamint nonverbálisan, például képek és művészi tárgyak formájában, és e kifejezésmódok mindegyike védelmet élvez. A véleménynyilvánítás eszköze lehet könyv, újság, szórólap, plakát, banner, illetve bármilyen audiovizuális, elektronikus és internetalapú kifejezési forma.”⁵²

Az iránymutatás az állam kötelességévé teszi nemcsak a védelmet, a tiszteletet, hanem e jogok érvényre juttatását is. Kiáll a kifejezés szabadságához való jog szigorúan szabályozott korlátozása mellett. Az csak jól meghatározott körülmények fennállása esetén, törvényileg korlátozható, ami nem veszélyeztetheti a jogot magát, mivel „a jog és a korlátozás, a norma és kivétel közötti viszony nem fordítható meg.”⁵³ A korlátot kimondó törvénynek mindenki számára hozzáférhetőnek és egyértelműnek kell lennie (a jogbiztonság, a kiszámíthatóság és az átláthatóság elvi követelménye). Célja más jogainak, jó hírvének, vagy az állambiztonság, a közrend, a közegészség, a közérkölcös védelme (legitimitás elve), a szükségesség - arányosság elvének biztosítása mellett.⁵⁴ Kiemeli a hatékony garanciák nyújtásának, a jogalkalmazó szervek függetlenségének, az állami beavatkozásmentesség követelményét.

D) Amerikai Egyesült Államokban a pragmatikus jogirodalom nem használja a kommunikációs szabadság gyűjtőfogalmát, helyette a kifejezés szabadsága összefoglaló

kategóriát használja.⁵⁵ Az Első Alkotmánymódosítás és az alsóbbrendű normák a kifejezés szabadságának intézményét *széleskörűen védelmeyezik*, melynek az alábbi, négy fő okát jelölik meg:

1. az igazság kiderítésének fontossága;
2. a választók informáltsága a demokratikus kormányzat előfeltétele;
3. ennek a szabadságnak a biztosítása stabilizálja a társadalmat;
4. az önkifejezéshez fűződő alapvető emberi jog biztosítása.⁵⁶

Az Első Alkotmánymódosítás megtiltja a kormányzatnak, hogy akár a magánszemélyek, akár a szervezetek szabad szólását korlátozza. Az Első Módosítás nyilvánvalóan védi a szónoklat szabadságát, de ennél tovább is megy. Ez ugyanis magában foglalja azt is, hogy senki nem kényszeríthető a beszédre. A szólásszabadság akkor biztosítja a demokratikus működést, ha egyúttal a közönség jogai is védve vannak. A beszédek meghallgatásához való jog részét képezi azt is, hogy a meghallgatásra sem kényszeríthető senki. A szabad kifejezés védelme magában foglalja az olyan kifejező jellegű akciókat, demonstratív tevékenységeket is, mint pl. a zászlóégetés.⁵⁷

Ugyanakkor nem zárja ki a kifejezés szabadságának a magánjogi viszonyokban történő korlátozását. Így a verbális önkifejezés sem esik abszolút védelem alá, pl. nem engedi meg, hogy valakinek a kivégzését megrendeljék. A kifejezés szabadság mértékét nem csupán a helyszín jellege és elhelyezkedése határozza meg, hanem az is, hogy ki nyilvánít véleményt és kinek a szervezése (szponzorálása) alatt, illetve hogy a szervezőnek milyen mértékű befolyása lehet a tartalomra. A közterek, parkok, utcák tipikus példái és színterei a nyilvánosságnak, így ilyen helyeken tipikusan magasabb szintű a kifejezés

Affairs Council meeting, Brussels, 12 May 2014 4, www.eucra.hu, Letöltés ideje: 2014.05.12.

⁵¹ Council of the European Union: EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline. I.A. paragraph (17) 4 / Az EU emberi jogi iránymutatásai az online és offline kifejezés szabadságáról/ Foreign Affairs Council meeting, Brussels, 12 May 2014 4, www.eucra.hu, Letöltés ideje: 2014.05.12.

⁵² Council of the European Union: uo. (18) 4

⁵³ Council of the European Union: uo. (19) 7

⁵⁴ Council of the European Union: uo. (20) 8
 2016/1.

⁵⁵ Halmai Gábor: A véleményszabadság határai. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1994. 110-111. o.

⁵⁶ Daristi, D – Davie, W: Communication Law. Electronic Publishing Services. United States of America, New Jersey 2012 28

⁵⁷ Daristi, D – Davie, W: uo.45

szabadsághoz való jog védelme. Ezeken a platformokon nem lehet a kifejezés szabadságát korlátozni csak azért, mert egy egyébként befolyásos hivatalnok erre alapot lát, kivéve, ha az a közszemérmert sérti, vagy a kifejezés egyéb módon bűncselekményt valósít meg. Önmagában azonban az, hogy a helyszín köz- vagy magántulajdon tárgyát képezi, szintén nem határozza meg a védelem mértékét. Ilyen szempontból minősülhet a magánterület is a köznyilvánosság terepének és fordítva. Egy bevásárlóközpont pl., ami magántulajdon, ugyanúgy nyilvános helynek számít, mint a nyílt utca. Az amerikai polgárok alapvető joga, hogy az utcákon és egyéb köztereken szabadon kommunikáljanak, de ennek szabályozása alkotmányos közérdek. A kifejezés szabadsága mivel nem abszolút jog, fontos, hogy érvényesülése ne sértse az egyéb alkotmányos elveket, a szabályozás technikája azonban nem lehet korlátozó vagy tiltó. A helyszín, az idő és a mód alapján a kifejezést szabályozhatja a kormányzat, amíg az alkotmányos kereteket, és az egyéb helyi szokásjogot ez nem sérti.⁵⁸

Amerikában a kifejezés szabadsággal kapcsolatos jogok alanyi körét szélesen értelmezik, e jog *alanyának tekintik a kifejezőt* (magánszemély, szervezet) *és a közönséget egyaránt.*⁵⁹

3. A kommunikációs szabadság vizsgálati elemei

A bemutatott megközelítéseknel láthattuk, hogy vannak eltérések, amelyek abból adódnak, hogy az egyes álláspontok némileg eltérően ítélik meg az alapjogok jelentőségét, szerepét, jogi kapcsolódását, fogalmi komponenseit a szabad kommunikáció (kommunikációs folyamat, kommunikációs tevékenységek stb.) biztosításában. Ennek ellenére az alapfogalmak, a *kommunikációs alapjogok körének megközelítései azonos irányba mutatnak.*

Meglátásom szerint, *a szabad kommunikációs alaptörvényi status quo-jának kiindulópontját az*

emberi jogok képezik, hisz az alkotmányi jogok alapvető célja az ember cselekvési szabadságának, az ember vagy az emberi csoportok autonómiájának védelme, a külső, korlátozó⁶⁰ (akár egyéni, akár szervezeti vagy állami) beavatkozásokkal szemben. Ezek közt kiemelten az emberi méltóság alapjoga, és körünkben a kommunikáció szabadságának biztosítása, amely valamennyi jogelvet (első, második, harmadik és negyedik generációs) alkotmányi jogot és alaptörvényben rögzített kötelezettséget, illetve a jogállami berendezkedést érinti, és a kommunikációs részjogok körének valamennyi elemét felöli. Már csak azért is, mivel a személyi *cselekvések kommunikációs megnyilvánulásának tábora rohamosan bővül, ezzel új és új értelmet ad az egyes alapjogok (részjogok) tartalmának.* A számtalan új kommunikációs élethelyzet és jogviszony egyrészt új részjogok születését hívja életre, amelyek igénylik az önálló nevesítést, másrészt generálja a meglévő rendszerek újragondolását, ezért egyre szélesebb körben kell gondolkoznunk, hisz a jövő évtizedekben ez csak tovább bővül, és az alapjogokkal való kapcsolat-, és összefüggésrendszere tovább fejlődik.

Nem elhanyagolható tényező, hogy a társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális (stb.) szférában *integrált kommunikáció* zajlik, ennek *jogi követése integrált jogi gondolkodást és szabályozást kíván.* Mindezek folytán paradigmaváltásra van szükség. Az alapjogok, kötelelességek és korlátok megközelítésének újragondolását, új rendszerezését igényli, mind a jogalkotók, mind a jogtudósok részéről. Oly módon, hogy a kommunikációs jog alkotmányi szintű jelenlétét az emberi és állampolgári jogok, valamint a jogállami berendezkedés *teljes rendszerében kell vizsgálni, azt nem lehet leszűkíteni a kommunikációs jogok „klasszikus” körére,* hisz vannak, amelyek közvetlenebbül, és vannak, amelyek távolabbról kapcsolódnak a kommunikáció szabadságához, de egyaránt hatással vannak érvényesülésére. Fontos hangsúlyozni, hogy ezek mindegyikének

⁵⁸ Daristi, D – Davie, W: uo. 47-74, 75-76

⁵⁹ Halmai Gábor: A vélemény szabadság határai. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1994. 119. o. 2016/1.

⁶⁰ Kukorelli István alkotmánybíró is ezt a véleményt osztja. Vö.: Kukorelli István: Alkotmánytan. Osiris, Budapest 1998. 121. o.

a magját az emberi méltóság - a több mint 30 összetevőből álló - alapjoga képezi. Az alkotmányi értékhierarchia csúcán álló⁶¹ emberi méltóság három összetevő csoportot (a személyi önrendelkezési jogot; az önkifejezés, a személyiség kibontakoztatásához és magatartásának szabadságához való jogot, valamint a magánszféra védelméhez való jogot) magába foglaló általános, szubszidiárius személyiségi alapjog.⁶² Ebből minden alapjog - köztük a kommunikáció szabadság - egyaránt levezethető. Az emberi méltóság és a kommunikációs szabadság közvetlen és szoros összefüggését több nemzetközi dokumentum és alkotmánybíróági döntés⁶³ támasztotta alá.

⁶¹ Ez megkérdőjelezhetetlen elsőbbség, ugyanakkor az egyéb értékek állandó rangsorba nem helyezhetőek, azok változnak. Az alkotmányi értékek ugyanis rendkívül sokféle, pontosan előre nem látható jellegű és tartalmú kapcsolatba kerülhetnek egymással. A helyzetfüggőség az alkotmányi értékek esetében is egyrészt a körülmények, különösen pedig saját kapcsolódásaik, viszonyulásaik és kombinációik sokféle változatát és ennek következtében egymás iránti engedő vagy készítő szerepük változékonyságát rejt magában. Egymás hatásfokát növelő, módosító vagy korlátozó kapcsolódásaik alkotmányosságának megítélése csak az összefüggések, a hazai és nemzetközi minősítési, értékelési kritériumok körütekintő és szakszerű alkalmazásával érhető el. Az ilyen igényű mérlegeléshez alkalmazzák az európai alkotmánybíróóságok és a strasbourgi alapjogi ítélő szervek az olyan általános értékelési ismérveket, mint a szükségesség, arányosság, alkalmasság, tárgyilagosság, ésszerűség, jogbiztonság, világos és súlyos veszély, körülhatárolt vagy kellő időtartam, továbbá az állambiztonság, a közrend, a közbiztonság, a köznyugalom, a közérkölc, a közegészség, a nemzetgazdasági érdek, a közérdek stb. szolgálata és védelme - állapítja meg Ádám Antal professzor, a „Bevezetés a közjogtanba.” c. könyvében. PTE ÁJK, Pécs 1999. 181. o.

⁶² Ádám Antal: Bölcelet, vallás, állami egyházjog. Dialóg Campus, Budapest-Pécs 2007. 317. o.

⁶³ Az AB megfogalmazása szerint, különös szerepe van a személyiség kibontakoztatásában, a közvélemény, a nyilvánosság alakulásában, az egyéb alapjogok érvényesülésében, az ember társadalmiságának megvalósulásában, e kiemelkedő szerepe folytán jelölhető meg a kifejezés [...] előkelő helye az alkotmányi értékhierarchiában, és igazolja kommunikációs szabadsággal közvetlen és szoros összefüggését. Vö: 34/1994. (VI. 24.) AB határozatban (ABH 1994. 177, 185).

2016/1.

A) A kommunikációs szabadság fogalmi köre

A kommunikációs szabadság fogalmi körének tisztázása érdekében nem mellőzhető a kommunikáció-, a kifejezés- és a véleménynyilvánítás-szabadság viszonyának, összefüggéseinek vizsgálata.

Az Alkotmánybíróóság kommunikációs jogok „anyajogának” a véleménynyilvánítás szabadságát (freedom of opinion) nevezte meg. Ahogy erre már utaltam, az alkotmányi keretek ezt biztosították. A nemzetközi terminológiában azonban a kifejezés szabadságát (freedom of expression) tekintik szélesebb kategóriának. Meglátásom szerint megalapozatlanul minősítette az AB átfogó jogosultságnak a véleménynyilvánítás szabadságát, még ha ezt, az a kényszerhelyzet diktálta is, hogy az Alkotmány nem tartalmazta, a kommunikációhoz való jogot, hisz az önálló alaptörvényi nevesítés nélkül is levezethető az emberi méltóságból. A kifejezés szabadsága szélesebb tartalmú fogalmi kategória, mint a véleménynyilvánítás szabadsága. A kifejezés szabadsága nemcsak a szélesebb értelemben vett véleményt - amely tényt, valamely magatartásmódra, viszonyokra vonatkozó értékítéletet, hírt, információt, tudósítást (stb.), ezek közlését jelenti - hanem továbbítását, közlésmódját⁶⁴ (stb.) is magába foglalja. A kifejezésszabadság olyan többlet jogokat, lehetőségeket biztosít, illetve összetevőket tartalmaz, miszerint a kifejező nemcsak saját, hanem mások véleményét is kifejezheti, továbbíthatja és terjesztheti. A kifejezésszabadság részét képezi továbbá az információs szabadság is, hogy adott személy hozzájusson minden információhoz, azt gyűjtse, terjessze. Ezzel szemben a véleményszabadság szűkebb fogalmi tartománnyal rendelkezik. A kifejezésszabadság (komponensei közül) egyik összetevője a véleménynyilvánítás, a közlés maga, a saját véleményalkotás és véleménynyilvánítás szabadságát védi, annak nem összetevő eleme az információs szabadság.

⁶⁴ Mint akár a hanghordozás, de a közlés helyét és idejét is.

Álláspontom szerint *a kifejezés szabadsága a kommunikációs szabadsággal rokon értelmű fogalom. Lényegében a két terminus technikus egybeesik.* A kifejezésszabadság azért terjedt el, mert a nemzetközi nyelvezetben gyakran használják a kommunikáció szabadság megjelölésére, de ez leginkább *szóhasználat kérdése.* Azonban gondolhatjuk úgy is, hogy a kifejezés szabadsága (freedom of expression) az egyén alanyi jogához, szubjektív megnyilvánuláshoz áll közelebb, míg a kommunikációs szabadság (freedom of communication) a korszerű kommunikációs eszközök (objektív intézmény-, illetve eszközrendszer) igénybevétele érdekében lehetőségére helyez nagyobb hangsúlyt. Ily módon a kommunikáció szabadsága a kifejezések közvetítését, megőrzését (stb.) szolgáló technikai eszközöket, ezek igénybevétele, illetve kommunikációs eszközök végtelen változatát is jelenti, ami nem lezárt. *A kommunikációs szabadságnak hatalmas eszközrendszere jött létre,* még inkább az eszközök folytonos és robbanásszerű fejlődése érzékelteti azt, hogy határok nincsenek, a változatok, a megnyilvánulások vég nélküliek. Ezáltal akár vélekedhetünk úgy is, hogy a kommunikáció szabadsága ennyiben tágabb fogalmi kategória.

Az előzőekben kifejtettek alapján a *kommunikációs szabadság* fogalmát használom *átfogó fogalmi kategóriaként.*⁶⁵ Nemcsak azért, mert korszakunk sajátossága, hogy az új kommunikációs-információs eszközök használata térben, időben *megsokszorozza a közlést,* a kommunikáció lehetőségét. Újszerűsége, hogy *a szabad kommunikáció mellett, a kommunikációs eszközök szabadságát is garantálja adott társadalomban.* A *tartalmi köre* képes a legszélesebb spektrumban átfogni az egyre bővülő kommunikációs alapjogokat, jogosultságokat és lehetőségeket, valamint az egyéb alkotmányi normatívák kommunikációval fennálló kapcsolódásait. Hangsúlyozom, hogy a kommunikációs szabadság fogalmi körét is kiterjesztően kell értelmezni, nemcsak az

⁶⁵ Ez illeszkedik a hazai jogirodalom és az Alkotmánybíróság által intézményesített hazai fogalomhasználatához. 2016/1.

alapjogi és alkotmányi értékhierarchiában elismert kiemelt helye és védelme miatt, hanem kiemelkedő társadalmi jelentősége, az alkotmányi részjogosítványainak, a tartalmi elemeinek és megnyilvánulási alakzataiknak, valamint eszközrendszerének *folyamatos gazdagodása* folytán.

A kommunikációs jog alapszabadsága a kommunikációs szabadság, amely a kommunikációs jog, mint sajátos, fejlődő, sui generis jogágazat kereteit adja meg, és *jogdogmatikai egységét biztosítja.* A nemzetközi dokumentumok egyezően utalnak arra, hogy a kommunikációs szabadság - illetve azokból levezethető, kommunikációs jogok - *mindenkit megillető alapvető, univerzális emberi jogok.* A kommunikáció szabadsága olyan alkotmányi alapfogalom, amely a *legtágabb értelemben biztosítja és védi a szabad kommunikációt, és annak szabad megnyilvánulását, eszközrendszerét, a kommunikáció tartalmára, formájára, módjára, megnyilvánulására, mibenlétére (stb.) tekintet nélkül.* Ennek összetevőit képező kommunikációs alap- és részjogokat kiterjesztően kell értelmezni, valamint a bővülő kommunikációs élethelyzeteket és alakzatokat követő új védelmi és részvételi kommunikációs jogokat védő és garantáló jogintézmények bővítése szükséges.

B) A kommunikációs szabadság tartalma

A kommunikációs szabadság védelme kiterjed minden szélesebb értelemben vett kommunikációra, annak valamennyi megnyilvánulására és közvetítő eszközeire egyaránt. Ezáltal biztosítja a szabad kommunikációt, a társadalmi nyilvánosságot valamely társadalomban, valamint a vélemény, az információ és adat szabad áramlását világszerte. Mindez indokolja a kiemelt alkotmányos védelemben részesülő kommunikációs szabadság kitüntetett jellegét az emberi és az alapjogok hierarchiájában.

A kommunikációs szabadság az állam aktív védelme⁶⁶ (egyben passzív tartózkodása) által

⁶⁶ Pl. jogalkotása, garanciális intézményrendszere, állami szervezetrendszere által.

biztosított kommunikációs jogosultságok minden személyt egyformán megilletnek. Védett a szabad kifejezés (véleményalkotás és -kinyilvánítás, -közlés stb.), annak előfeltételét képező információszerzés (tájékozódás) és továbbítás (tájékoztatás), ezek médiumokon keresztül történő közzététele, valamint megnyilvánulásai, és mindezek eszközszerke, a mibenlétére, tartalmára, helyére, formájára, módjára vagy idejére tekintet nélkül. Hiszen, a kommunikáció szabadságának védelme a kommunikáció szabad megnyilvánulásainak biztosítására irányul. A kommunikációs szabadság megvalósulhat a jogalany aktív joggyakorlása (pozitív szabadság) vagy passzív tartózkodása (negatív szabadság) formájában.

A kommunikációs szabadság összetevőiként jelölhetjük meg, hogy a jogalany bármely módon, formájában, bárhol és bármikor, illetve eszköz által történő joggyakorlása útján:

- kifejezheti saját vagy mások gondolatait, érzéseit, elképzeléseit, benyomásait, véleményét, meggyőződését, hitét, híreit, tudósításait (tájékoztatás nyújt);
- közlést, információt, adatot, üzenetet, alkotásokat gyűjthet (tájékoztatottságot szerez);
- ezekhez információt, adatot igényelhet (tájékoztatást kér);
- mindezeket másokkal közölheti, környezetének továbbíthatja (tájékoztatást továbbít);
- a jogérvényesítéshez szabad kommunikáció megvalósulását szolgáló kötelezések teljesítését követelheti (jogérvényesítés);
- a jogsérelem (kommunikáció korlátainak megsértésével, a kommunikációval okozott jogsértés) esetén a felelősség megállapítását (adott esetben kártérítést) igényelheti, és ez iránt eljárhat a jogorvoslati fórumok felé (jogorvoslat).

Mindezzel szolgálja az önkifejezést, a közvélemény alakulását, a társadalmi részvételt, a jogállamiság, a demokrácia megvalósulását, az igazság keresését és szolgálatát, azaz a társadalom szabad kommunikációs rendszerének működését. A kommunikációs szabadság *jogforrási elemeit képezik:*

- a már nevesített kommunikációs alapjogok, mint a gondolat, a szólás, a véleménynyilvánítás, a sajtó, az információ, a gyülekezés, az egyesülés, a művészeti, az irodalmi és tudományos alkotás, az oktatás, a lelkiismeret, a vallás szabadsága;
- a kommunikációs jellegű, önálló kommunikációs tartalmi elemmel bíró egyéb alapjogok, jogelvek, és
- ezek megvalósulásának feltételül, eszközül szolgáló jogok és lehetőségek, illetve
- jogok mellé társuló, annak inverzét képező (korlátok, kötelezettségek, felelőségek) kommunikációs részjogosítványokkal bíró alkotmányi normatívák, valamint
- az ezekből származtatott alsóbb fokozatú kommunikációs szabályok, amelyek a szabad kommunikáció megvalósulását közvetlenül vagy közvetetten segítik elő, esetleg indukálják. Mindezek együttesen alkotják a kommunikációs szabadság teljes körét.

A kommunikációs jog *normaelemei* közt - a kommunikáció szabadsághoz kötődő viszonyuk alapján - alkotmányi szinten is megkülönböztethetünk *primer* (lex primaria) és *secunder* (lex subsidiariae) kommunikációs alaptörvényi normákat. Az adott alapjog elsődleges alapjogi funkciójától, kommunikációs jogi jellegétől és az egyéb alkotmányi normák kommunikációs hatásaitól függően lehet elsődleges vagy másodlagos kommunikációs alapjog. Az ezek által alkotott konzisztens (egységes) rendszer részét képező alapjogok (és kapcsolódásaik) közt erős *interdependencia* (kölsönös függőség) áll fenn.

A korunk jellemző nemzetközi jogfejlődésének hatására ezeknek az alapjogoknak és egyéb jogosultságoknak, kötelezettségeknek, ezek tartalmi részjogosítványainak további gazdagodása várható. Ezeket, a kommunikációs jelleggel vagy hatással bíró jogokat az Alkotmánybíróság elnevezésével élve, de azt szélesebb tartományban értelmezve, együttesen kommunikációs (alap)jogoknak nevezhetjük, melyek a kommunikációs jogág alkotmányi jogforrásait alkotják.

C) A kommunikációs szabadság korlátai

Az emberi méltóság által biztosított kommunikációs szabadságnak és az ebből eredő jogosultságoknak igen kevés joggal szemben kell csak engednie. A kommunikációs szabadság azonban nem korlátlan, e szabadsághoz korlátok és kötelezettségek is társulnak. De közérdek, hogy a korlátozó törvényeket megszorítóan,⁶⁷ a jogosultságokat a legtágabban értelmezzük, hisz a társadalomban a szabad kommunikáció csak így biztosítható.

Meglátásom szerint, a jogkorlátozásnak *több típusa van*. A kommunikációs szabadságnak vannak általános, különös és büntetőjogi, de vannak direkt és indirekt korlátai. A jogrendszerben megfogalmazott általános - különös - büntetőjogi osztályozás szerinti korlátok a következők.

- *Általános* korlátjai az állam (nemzet) biztonság, a közbiztonság, a köznyugalom, a közrend, a közérkölc, a közegészség, a nemzet (gazdasági) érdek, a bűnmegelőzés, mások jogai, a jó hírnév, a becsület (pl. diszkrimináció tilalmának elve), a bizalmas információk, a bíróságok és más kontrollszervek tekintélye és függetlensége (stb.).

- *Különös* korlátot képeznek a szektorális, illetve jogágazati szabályozásban megjelenő nevesített, különösen magánjogi (polgárjogi, szerzői jogi, munkajogi stb.) speciális korlátok (pl. reklámjogban a reklámtilalmak).

- *Büntetőjogi* (szabálysértési) korlátot jelentenek a kommunikációs jogsérelmek törvényi szinten nevesített deliktuális szabályai. Ezek büntetőjogi alakzatai a védett jogi tárgy és az elkövetői magatartás (tényállás) elemeiben különböznek egymástól. Fontos azonban kiemelni, hogy a nyilvánosság (médianyilvánosság megvalósulása) sok esetben tényállási elem.

Mindezek közös sajátja, hogy a kommunikáció tartalmát (a kiemelten védett értéket) is korlátozhatják.

Más típusú megközelítésem szerint direkt, azaz nyilvános, és az indirekt mint közvetett,

vagy rejtett korlátok csoportja is felállítható. *Direkt* korlátot képeznek a következők.

- *Jogalkotói* korlát valósul meg azáltal, hogy az Országgyűlés csak törvényben, és a jog lényeges tartalmát nem érintve fogalmazhat meg alapjogi korlátokat.

- *Alapjogi* korlátot képeznek az alkotmányi jogelvek, alaptörvényi kötelezések (pl. tiltott tevékenység). De születhetnek oly módon is, ha az alapjogok illetve részjogosultságok közötti konfliktusok keletkeznek.⁶⁸ Ezeket - sok esetben - az AB (mint „láthatatlan alkotmányozó”) esetjoga rendezi.

A kommunikációs jog érvényesülése azonban *indirekt* módon is korlátozható, mint például az alábbiak.⁶⁹

- *Állami, hatósági* korlátot jelenthet a kommunikációt nem közvetlenül érintő állami intézkedés vagy döntés. Itt olyan esetekre gondoljunk, amikor a jogalkotói aktus (állami intézkedés, mint pl. internetadó, felügyeleti hatósági döntés, mint pl. aránytalanul nagy bírság, internetes felület törlése, elérésének lassítása) csak indirekt vált ki valamely kommunikációs korlátot vagy kötelezést.

- *Gyakorlási* korlátot eredményezhet, ha adott helyzetben, a kommunikációs joggyakorlásra

⁶⁸ Ádám Antal professzor véleménye szerint, az alaptörvényben megjelenő alkotmányi értékek jelentős része „mellérendeltségi viszonyban áll egymással és tényleges érvényesülésük kedvező vagy semleges hatást gyakorol egymás irányában. Az alkotmányi értékek viszonyát azonban gyakran a versengés jellemzi. Ennek folytán az is előfordul, hogy alkotmányi értékek megalapozott vagy nem megfelelő jogi szabályozásuk, végrehajtásuk, illetve gyakorlásuk során ütköznek egymással, korlátozzák vagy mérséklik egymás érvényesülésének hatásfokát. Az alkotmányossági viták többnyire épp az ilyen kollíziókból fakad. Az alkotmányossági viták eldöntéséhez többnyire az alkotmányi értékek alaptörvényi megfogalmazása, más esetekben az alkotmányi értékek valós helyzete, szerepe, tartalma vagy viszonya ad útmutatást.” Azonban több esetben a hazánkra is kötelező nemzetközi egyezmények megállapításai könnyítik meg valamely alapjog helyzetének megjelölését. Vö.: Ádám Antal: Bevezetés a közjogtanba. PTE ÁJK, Pécs 1999. 179-180. o.

⁶⁹ Az indirekt korlátoknak nem közvetlen célja a tiltás, a kötelezés illetve a korlátozás, hanem burkolt, áttételes volta folytán, hatásait tekintve korlátozza a kommunikációs lehetőségeket.

⁶⁷ 30/1992. (V. 26.) AB határozat. 2016/1.

de iure jogosult személyt, de facto, valamely külső körülmény(ek) vagy más személy(ek) szándékosan akadályozzák kommunikációs jogainak gyakorlásában. A mindennapi életben leggyakrabban tapasztalható ilyen külső korlát a függő jogi helyzet, a nyomásgyakorlás, a manipuláció, a megfélemlítés, az álhír (stb.) vagy ezek hatására megvalósuló önkorlátozás.

- *Fogalmi* korlátot jelenthet egyrészt a fogalmi hiányok, a szűk vagy több módon értelmezhető definíciók. Ezek lehetőséget teremtenek a kommunikációs normák korlátozó, gyakorlati értelmezésére, amely gátolhatja a jogok gyakorlását, érvényesülését. Másrészt itt említendő, hogy több, fontos kommunikációs alapjog (pl. sem a kommunikáció szabadságát, sem a kifejezés szabadságát egyáltalán nem nevesíti Alaptörvényünk), illetve részjog (mint a kommunikáció valamely fontos, de nem elismert momentuma, pl. az objektív, valóságnak megfelelő állami tájékoztatáshoz való jog) de iure nem deklarált.
- *Tartalmi* korlátozás léphet fel, ha a kommunikációs alapjog lényeges tartalmát érinti az indokolatlan és jogszerűtlen jogalkotói korlátozás (mint pl. az Alaptörvény 4. módosítása).
- *Állami berendezkedésből adódó* korlátot jelenthet a demokratikus jogállami elvek hiánya vagy működési zavara, amely indirekt módon korlátozó hatást gyakorol a társadalmi kommunikációra, a kölcsönös feltételezetségük okán.

A jogrendszerben megjelenő direkt (közvetlen) – indirekt (közvetett), ius - non ius, nyilvános (publikus) - rejtett (látens) korlátok egyaránt bővülő tendenciát mutatnak. Tekintettel arra, hogy nemcsak a kommunikációs megnyilvánulások és eszközök sokszorozódásának vagyunk tanúi, hanem a joggal vagy magával a kommunikációval való visszaélés gyakoriságának, markáns növekedésének is. Így ezek visszaszorítása indokolttá teszi az ez irányú normaalkotást vagy módosítást, ami a jogalkotótól önmérsékletet, különös körültekintést, és jogilag megalapozott (pl. előzetes társadalmi egyeztetést és hatástanulmányt, alul-, illetve

túlszabályozás szakmai felülvizsgálatát követő) döntés hozatalt kíván meg.

A nemzetközi jogfejlődés keretében született egyetemes dokumentumok is rögzítik, hogy felelősek vagyunk azért, ha kommunikációs jogosultságainkat nem rendeltetésük szerint, korlátokba, tilalmakba ütköző vagy mások jogait sértő, azaz nem jogkövető magatartást tanúsító módon gyakoroljuk. A *felelőségek* meghatározásai - a korlátokhoz hasonlóan - nem Alaptörvényünkben, hanem jogágazati (pl. büntetőjogi, szabálysértési) és szektorális (média-, reklám-, infotörvényben) törvényi szabályokban vagy egyéb normákban vannak lefektetve (mint pl. a munkavállaló a munkáltatójáról negatív véleményt fejez ki külső környezetében, a munkáltató jó hírnevét sérti, ezzel szerződészegést követ el, ami jogi konzekvenciákkal, felelőségre vonással járhat). A felelőséget megalapozó tényező nemcsak *aktív* joggyakorlást akadályozó esemény lehet, hanem jogsértő az is, ha valakit a tartózkodástól (*passzív* joggyakorlásától) fosztanak meg (pl. nem kíván véleményt nyilvánítani, állást foglalni, vallomást tenni (stb.)) de kényszerítik rá, vagy nem kíván meghallgatni valamit vagy valakit, de nyomást gyakorolnak rá). A felelősség szempontjából hangsúlyozandó, hogy pl. a „nagy nyilvánosság” (médianyilvánosság) előtt elkövetett jogsértés minősített esetet, súlyosabb felelősségre vonást eredményezhet. Az előzőekben leírtak utalnak arra, hogy adott esetben az államnak és szerveinek cselekvése is lehet a kommunikációs jogot jogsértő, amelyért a jogsértő felelősséggel tartozik.

A kommunikációs jogsérelem terén óriási a látencia, mivel a sértettek döntő többsége nem él jogorvoslati jogaival. Annak ellenére állítható ez, hogy az utóbbi évtizedben folyamatosan növekednek az ilyen tárgyú hatósági és bírósági esetek száma.

D) A kommunikációs szabadság alanyai és címzettjei

Meglátásom szerint, a kommunikációs szabadság alanyi köre *rétegzett*. Jogalánya elsődlegesen maga a kommunikáló egyén, de vannak olyan kollektíven gyakorolható kommunikációs jogok, amelyeknek az alanyai csak közösségek, szervezetek lehetnek. E joggyakorlók a kommunikációs szabadság *aktív* alanyai.

A kommunikációs szabadságnak vannak azonban *passzív* alanyai is. A címzettek, a közönség, a befogadók a kommunikáció alanyává válnak, hisz a kommunikációs szabadság értékei minden kommunikációs szituációban rájuk is vonatkoznak. Ez esetben a „közönség szabadságáról” szokás beszélni.⁷⁰ Az aktív joggyakorlóval szemben, aki passzív tartózkodásra köteles, vagy akár konkrét kommunikációs kötelezettséggel bír (legyen az akár maga az állam, a jogalkotó, vagy hatóság stb.) e szabadság passzív alanyaként jelölhető meg. Ők együttesen alkotják a kommunikációs szabadság passzív alanyainak körét.

A kommunikációs alapjogoknak az alanyi köre - az alapjog funkciója, védelmi köre, és kapcsolódásai szerint - változó, de aktív és passzív, azaz *primer és szekunder* jogalannyal szinte valamennyi (kivéve pl., a gondolatszabadság, amelynél a joggyakorlás az egyén belső világához kapcsolódik, így fogalmilag kizárt a *secunder* alanyi körből más személy vagy személy-együttes) kommunikációs joggyakorlásnál találkozunk.

E) A kommunikációs szabadság elemei és alaptörvényi kapcsolódásai

Véleményem szerint, az alapjogok és kapcsolódásaik tartalma, illetve a kommunikációs szabadságával fennálló kapcsolata szerint - ahogy erre már utaltam - *különbséget kell tenni elsődleges* (Magyarország Alaptörvénye által már nevesített és Alkotmánybírósága által is

elismert) kommunikációs alapjogok és *másodlagos normák között*.

Primer (*lex primaria*), *nevesített* kommunikációs alapjogok körébe tartozó *jogok*:

1. a gondolatszabadság: a szabad gondolkodás joga, valamennyi kommunikáció „előszabadsága”;⁷¹
2. a szólás szabadsága: az egyéni szólás, a közvetítés nélküli kommunikáció szabadsága,⁷² azaz a szabad szólás útján kinyilvánított közlés, a szóbeli kommunikáció szabadsága;
3. a véleménynyilvánítás szabadsága: az eszmék, nézetek, gondolatok, érzések, intuíciók (stb.) szabad kifejezésének szabadsága;
4. a sajtó, a média (tömegközlés) szabadsága: az intézményi szólás szabadsága,⁷³ az összes médium (technikai, intézményi, szerkesztői, közvetítői stb.) szabadságát felölelő, tömegkommunikáció szabadsága;
5. az információ szabadsága: az informáltság (tájékoztatáshoz való jog) és információszerzés, terjesztés (tájékoztatáshoz való jog) szabadsága;⁷⁴
6. a gyülekezés szabadsága: a „pillanatnyi egyesülések”,⁷⁵ a véleménynyilvánítás kollektív formája,⁷⁶ amely lehetővé teszi a vélemények közösségi közlését, kommunikációját;⁷⁷

⁷¹ A gondolat szabadságának történelmi előzményei vannak, gondoljuk csak arra, hogy az egyes gondolatok milyen üldöztetésben részesültek.

⁷² Gálik Mihály - Polyák Gábor: Médiaszabályozás. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest 2005. 56. o.

⁷³ Leyland, P.: A sajtószabadság szabályozása az Egyesült Királyságban és a telefonlehallgatási botrányra adott alkotmányos válasz. c. előadása In: New Media World 2015 International Conference, Budapest 2015

⁷⁴ Halmai Gábor: Kommunikációs jogok. Új Mandátum, Budapest 2002. 25. o., és Gálik Mihály - Polyák Gábor: Médiaszabályozás. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest 2005. 57. o.

⁷⁵ Halmai Gábor: uo. 14. o.

⁷⁶ Bundesverfassungsgericht-Entscheidung 69. o. Idézi: Halmai Gábor: Kommunikációs jogok. Új Mandátum, Budapest 2002

⁷⁷ Gálik Mihály - Polyák Gábor: Médiaszabályozás. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest 2005. 56. o.

⁷⁰ Halmai Gábor: A véleményszabadság határai. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1994.75. o. 2016/1.

7. az egyesülés szabadsága: a civil társadalom szerveződésének joga, koalíciós szabadsága,⁷⁸ mely a kollektív kommunikáció egy különös formája;

8. az alkotás (a művészet, az irodalom, a tudomány) és az oktatás szabadsága: sajátos közlésformák szabadsága,⁷⁹ azaz az alkotás útján történő kommunikáció szabadsága (mely magába foglalja a művészi, irodalmi alkotás létrehozásának, gyűjtésének és terjesztésének szabadságát, illetve a tudományos alkotás és továbbításának szabadságát) és a tudományos ismeretek tanításának szabadságát;

9. a lelkiismeret szabadsága: ideológiai eszmék, világnézetek kialakulásának, elfogadásának, kommunikációjának joga, azaz a meggyőzés szabadsága;

10. a vallás szabadsága: a vallás, a hit szabadsága, kommunikációjának joga.⁸⁰

Eme alapjogok kommunikációs funkciójuk, a szabad kommunikáció és a társadalmi nyilvánosság megvalósulásában betöltött elsődleges alapjogi szerepük folytán, a kommunikáció szabadságát alkotó („nevesített”, alkotmányi) primer kommunikációs jogok.

Secunder (*lex subsidiariae*) kommunikációs jogok körébe tartoznak a még nem vagy *nem* ekként *nevesített* kommunikációs jogosultságok, mivel elsődleges funkciója nem a szabad kommunikáció védelme. Ezek azon alkotmányi alap(rész)jogok, kötelezettségek, melyek közvetve, az egyes részjogosítványikkal vagy részkötelezettségeikkel szolgálják az elsődleges kommunikációs jogok (megnyilvánulásaik) érvényesülését. Funkciójuk szerint, a kommunikáció védelmét, illetve korlátait képezik, vagy visszahatnak a kommunikáció szabadságára, és annak központi magjára, az emberi méltóságra. Másodlagos kommunikációs jogok különösen pl. a politi-

kai jogok (részvételi, petíciós jogok), gazdasági jogok (sztrájkjog, szellemi tulajdonhoz való jog), a jó hírnév védelme, az eljárási jogok (törvényesség, a tisztességes eljáráshoz való jog). De ide tartoznak a kommunikációs eszközök, a hatalmi ágak elválasztása, a jogállami, hatalmi kontrollszervek (stb.). Ezek a jogállami berendezkedéssel és működéssel szoros összefüggésben állnak, és a kommunikáció szabadság oldaláról vizsgálhatóak.

A kommunikációs jog előzőekben megjelölt primer és secunder elemei nemcsak egymással, hanem az Alaptörvény egyéb összetevőivel is kölcsönös feltételezettségi viszonyban állnak.

III. Összegző konzekvenciák a kommunikációs szabadságról és a kommunikációs jogról

1. Álláspontom szerint, a *kommunikációs szabadság* (freedom of communication), a kommunikációs jog (communication law) alkotmányi alapfogalma, amely *rokon értelmű a kifejezés szabadságával* (freedom of expression), lényegében a két terminus technikus egybeesik. Egyaránt a szabad kommunikáció, a társadalmi (média) nyilvánosság biztosítása a céljuk.

2. *Alaptörvényi status quo-ja* szempontjából kiemelkedő jelentőségű a *kommunikáció szabadsága* (freedom of communication), mint a kommunikációs jog *genus proximuma* (törzs, osztályozó, gyűjtő kategória). Védelme nem a tartalomra, hanem a kommunikáció szabad gyakorlására, a szinte felsorolhatatlan sokféle megnyilvánulási alakzatainak biztosítására irányul.

A nem nevesített (ezáltal közvetlenül nem védett) kommunikációs megnyilvánulások védelmében meghatározó jelentőséggel bír: a *humanitas* (az emberi méltóság) *semina rerum* („a dolgok magjai”). Az emberi méltóság alapjoga (mint szubszidiárius alapjogból minden más alapjog levezethető), ennek részét képezi a kommunikáció szabadság is. Ez olyan – nemzetközi dokumentumok által intézményesített – *univerzális emberi jog*,

⁷⁸ Halmai Gábor: Kommunikációs jogok. Új Mandátum, Budapest 2002. 218. o.

⁷⁹ Gálik Mihály – Polyák Gábor: Médiaszabályozás KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest 2005. 56. o.

⁸⁰ Polyák Gábor véleménye szerint, ez az alapjog azonban csak részben kommunikációs vonatkozású. Lásd In: Gálik Mihály – Polyák Gábor: uo. 2016/1.

egyetemes alapjog, amelyből a kommunikációs jog valamennyi (primer és secunder) összetevője levezethető, és általa a nem nevesített megnyilvánulási alakzatok is védelmet élveznek. Ezáltal minden kommunikáció egyben a kommunikációs szabadság alapjog-gyakorlását jelenti.

3. A kommunikációs jogokat a jogtudomány többféleképpen – mint pl. szabadságjogok, politikai jogok, kommunikációs jogok – csoportosítja, de van olyan megközelítés is, amely szerint a kommunikációs alapjogoknak csak média által közvetített tartalmi elemei tekinthetők e jogok körébe. Véleményem szerint, ezek a nézetek az alapjogoknak egy-egy funkciója alapján osztályoznak. A kommunikációs alapjogok *több funkciót látnak el*, ezek mindegyikét egyesíti a *kommunikáció szabadság*, mint a „*közös többszörös*”.

4. A kommunikációs jog elsődleges (primer) és másodlagos (secunder) alkotóelemekből tevődik össze, amely utal a kommunikáció szabadsággal fennálló (közelebbi, illetve távolabbi) viszonyára.

A *background libertatem* („előzményi” szabadságok) a gondolat, és a meggyőződés (lelküismeret) szabadsága, a *sine qua non* (alapfeltétel) az információs szabadság (amely a kommunikációs alapjogok közül a legnagyobb jelentőséggel bír az információs társadalmak korában, mivel a kommunikációs jog minden összetevőjének alapfeltétele az információ, hisz ez maga a tartalom), a *praecipua* (főelem) véleményszabadsága, a *sui generis* (sajátos) a médiaszabadság (mint medium, generatív altilium), az alkotás (mint symbolic speech) és az oktatás szabadsága (mint egyedi közlésforma), valamint a gyülekezés és egyesülés szabadsága (mint collective libertes) alkotják a primer (lex primaria) nevesített kommunikációs alapjogok körét.

A kommunikációs jog secunder (*lex subsidiariae*) összetevőinek (mint pl. kommunikációs jellegű jogok, részjogok, eljárásjogok, kommunikációs kötelezettségek, tilalmak, felelőségek, és jogállami követelmények), ezek intézmény-

és szervezetrendszer, valamint a kommunikációs eszközrendszer) csak *másodlagos funkciójuk a szabad kommunikáció védelme*, azt közvetve szolgálják.

5. A kommunikációs jog *összetevő elemeinek kapcsolódásait a szinergia* (együttműködés), az *interdependencia* (kölsönös függés), és a *generativitás* (generáló, továbbgyűrűző hatás) jellemzi. Ez annyit jelent, hogy valamely kommunikációs alapjog gyakorlása egyúttal megvalósít más kommunikációs jogosultság(ok) teljesülését is, és kivált kötelezettségeket, amelyek újabb jogosultságokat és kötelezettségeket indukálnak, és ezzel valósul meg a társadalom szabályozott kommunikáció folyamata, a kommunikációs jog gyakorlása.

6. A kommunikációs jogot alkotó jogosultságok széles kiterjedésűek, e jogokhoz azonban *kötelezettségek is társulnak*. A kommunikációs kötelezettségeket nemzeti alkotmányok nem tartalmazzák, azok nem az alapjogok részei, nem alapjogot gyakorol a kötelezett, de a kommunikációs jog rendszerének alkotóelemei, tekintettel arra, hogy ezek nélkül sok esetben nem valósulhat meg a szabad kommunikáció, mivel e jogok érvényesülését a kötelezeti oldalon megjelenő teljesítések (pl. az állami intézményvédelem, az állam vagy egyéb kötelezettek tartózkodásának vagy épp aktív tevékenységének) hiánya aláásná. A jogokat és kötelezettségeket csak *együtt lehet és kell kezelni*.

7. A kommunikációs jogok kiemelt védelemmel bírnak, azonban *nem korlátlanok*. A kommunikációs jogoknak igen kevés joggal szemben kell csak engednie, és a *korlátozó törvényeket szűkítően* kell alkalmazni, e szabadságokat, *jogosultságokat* pedig a *legtágabban kell értelmezni*, hiszen a társadalomban a szabad kommunikációt ezek biztosítják, annak tartalmára, kifejezési módjára, formájára és mibenlétére (stb.) tekintet nélkül.

8. A *jogkorlátozásnak* ad absurdum, *több típusa* is van. Megkülönböztethetjük az általános (nemzetközi egyezményekben és a hazai

jogrendben rögzített törvényi korlátokat, mint pl. az állam-, nemzetbiztonság, a közbiztonság, a köznyugalom, a közrend, a közerkölcs, a közegészség, a nemzetgazdasági érdek, a bűnmegelőzés, mások jogai, a jóhírnév, a becsület, a bizalmas információk, bíróságok és más kontrollszervek tekintélye és függetlensége). Valamint a különös (ágazati, elsődlegesen magánjogi és büntetőjogi korlátok és tilalmak, de speciális védelmet élvez pl. a kiskorúak személyiségfejlődése is) korlátozásokat, amelyek a jog lényeges tartalmát nem érinthetik. Ám vannak de facto direkt (közvetlen, mint a jogalkotási vagy alapjogi jogelvekből eredő, illetve konkrét kötelezésből adódó), valamint indirekt (közvetett, mint pl. állami, hatósági korlátok, vagy gyakorlási, fogalmi, tartalmi korlátok, vagy a hiányos jogállami működés által képződő) korlátok. *A ius és non ius korlátok összessége képezi a kommunikációs jog kontrollrendszerét, amely összetevőinek száma bővülő tendenciát mutat.*

9. A kommunikációs joghoz társulnak *felelőségi elemek*. A jogalanyok felelősek a kommunikációs jogosultságok rendeltetésszerű, jogkövető magatartást tanúsító gyakorolásukért. A kommunikációs jog keretrendszerében előírt tilalmak, korlátok betartása, illetve betartatása, és kötelezettségek teljesítése

felelősséggel jár. Mások kommunikációs jogainak megsértése, kommunikációs kötelezettségek elmulasztása, vagy kommunikáció korlátokba, tilalmakba ütköző magatartás (jogsértés) esetén a felelősség és a *helytállási kötelezettség* fennáll. A felelőségi formák és azok jogi konzekvenciái – a korlátokhoz hasonlóan – szinte minden jogforrási szinten megtalálhatóak, egyaránt vannak közjogi és magánjogi és büntetőjogi elemei.

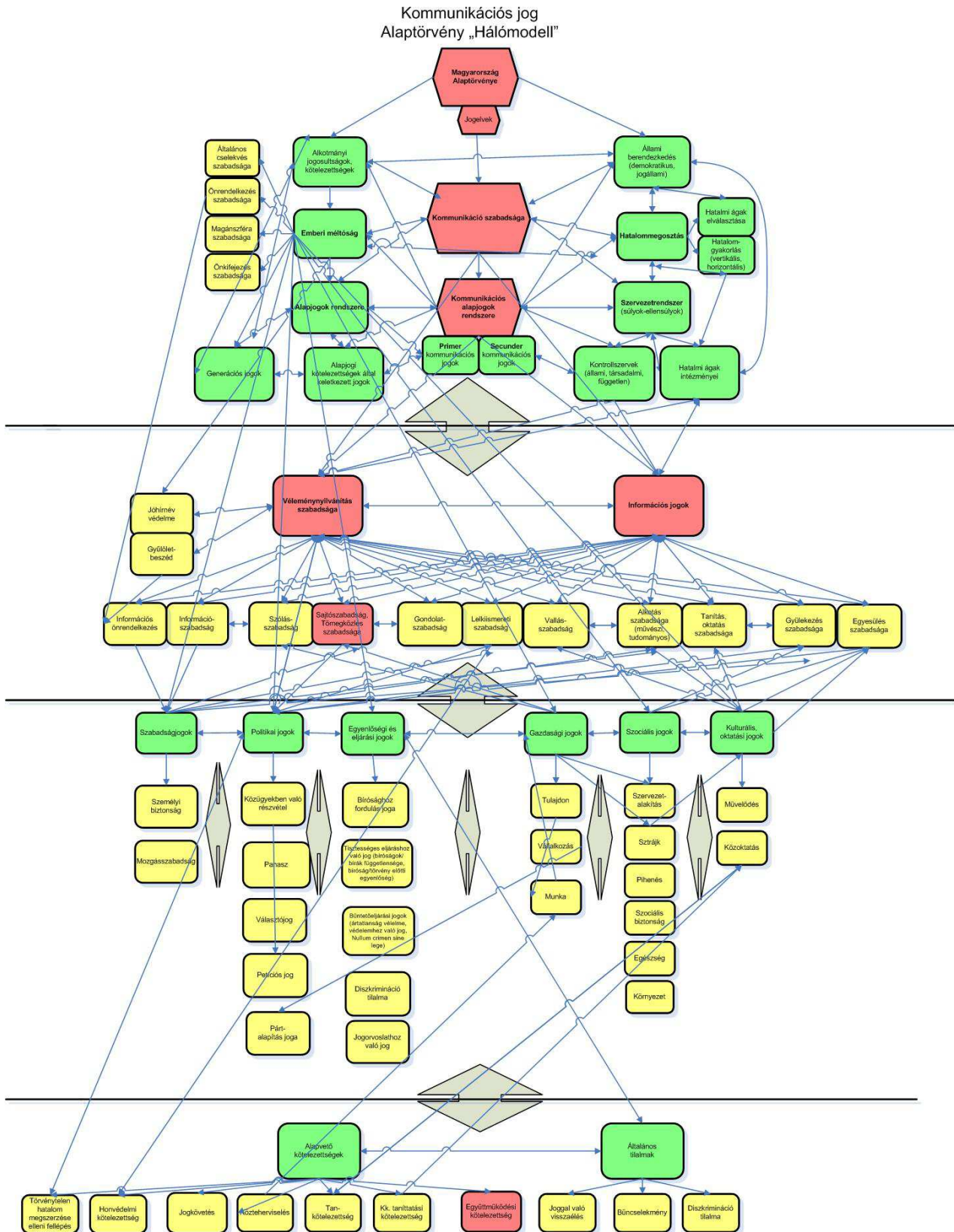
A kommunikációs szabadság központi szerepének és összefüggésrendszerének képi bemutatását tartalmazza a kommunikációs jog alaptörvényi szintű „Hálómodell” mellékelt ábrája.

IV. Záró gondolatok

A kommunikáció szabadság, mint a kommunikációs jog genus proximuma központi szerepet tölt be a kommunikációs alapjogok jogegyüttesében.⁸¹ Fejlesztése, védelme minden társadalom számára a kibontakozás, a fejlődés egyik záloga, de gátja is lehet. Ennek kulcskérdése a jogi paradigmaváltás, a világ kommunikációs és technikai átalakulási folyamatait követő jogalkotás, a fejlődés által megkívánt integrált jogi környezet kialakítása.⁸²

⁸¹ 34/1994. (IV. 24.) AB határozat fogalmi használata.

⁸² A kommunikáció szabadságról és a kommunikációs jogról és a „Hálómodell”-ről részletesen olvasható Vö.: Buday-Sántha Andrea: A kommunikációs jog és rendszere. c. PhD értekezés. In: <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/buday-santha-andrea/buday-santha-andrea-vedes-ertekezes.pdf>

1. számú ábra
 Kommunikációs jog megjelenése
 az Alaptörvényben
 Forrás: Szerző saját szerkesztése

2016/1.